

Jak powołać pomnik przyrody?

Ochrona pomnikowa uważana jest za najstarszą i pierwszą świadomie wprowadzoną formę ochrony przyrody. Wśród obiektów godnych miana pomników przyrody szczególną grupę stanowią swego rodzaju świadkowie zamierzonych czasów – stare i dorodne okazy drzew, będące jednocześnie środowiskiem życia wielu organizmów. Na terenie wielu gmin rosną przedstawiciele różnych gatunków, spełniający odpowiednie kryteria, niestety w większości drzewa te nie doczekały się wpisu do odpowiednich rejestrów. Możemy to zmienić!

► Czym jest pomnik przyrody?

Art. 40 ust. 1 uop definiuje pomniki przyrody jako „*pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałe rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych (...)*”. Za pomnik przyrody może być więc uznana również aleja czy inne skupisko drzew.

► Kto ustanawia pomniki?

Od sierpnia 2009 r. ustanowienie pomnika przyrody następuje wyłącznie w drodze uchwały rady gminy, określającej:

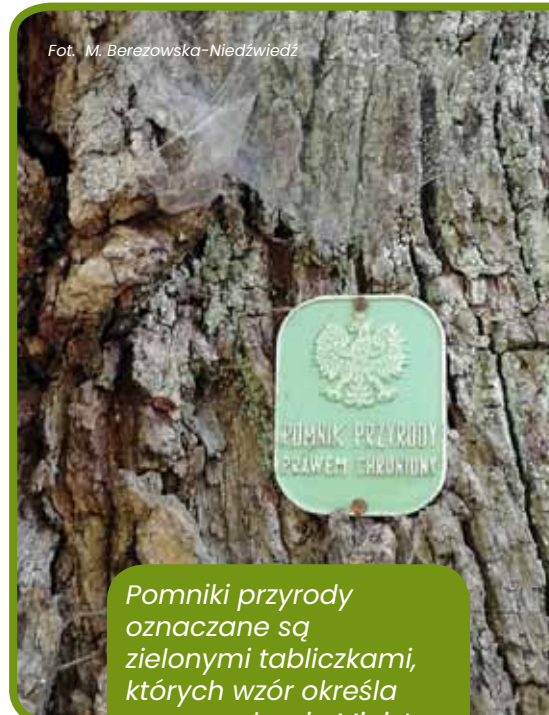
- nazwę pomnika
- jego położenie
- sprawującego nadzór (w praktyce: wójt, burmistrz, prezydent miasta)
- szczególne cele ochrony (np. wymagane zabiegi)
- zakazy właściwe dla tego obiektu, obszaru lub części (wybrane z listy zakazów wymienionych w art. 45 ust. 1 uop (np. zakazy: niszczenia i uszkodzania, uszkodzania i zanieczyszczania gleby, umieszczania reklam). Podstawę prawną stanowi art. 44 ust. 1 uop.

► Kryteria uznania drzew za pomniki

Kryterium umożliwiającym uznawanie drzew za pomniki przyrody będzie obwód (mierzony na wysokości 130 cm) przekraczający:

- **50 cm** dla gatunków: bez koralowy, cis pospolity, jałowiec pospolity, kruszyna pospolita, rokitnik zwyczajny, szaktak pospolity, trzmielina
- **100 cm** dla gatunków: bez czarny, cyprysik, czeremcha zwyczajna, czereśnia, głóg, jabłoń, jarząb pospolity, jarząb szwedzki, leszczyna pospolita, żywotnik zachodni i rodzajów: czereśnia, głóg, jabłoń, cyprysik

Fot. M. Berezowska-Niedźwiedz

Pomniki przyrody oznaczane są zielonymi tabliczkami, których wzór określa rozporządzenie Ministra Środowiska

Pomnikowa aleja w Rzucewie jest intensywnie uczęszczanym szlakiem rowerowym.

Fot. E. Romanow-Pękał

Jak powołać pomnik przyrody?

- **150 cm** dla gatunków: grusza, klon polny, magnolia drzewiasta, mitorzq̄b, sosna Banksa, sosna limba, wierzba iwa, żywotnik olbrzymi i rodzajów: grusza, mitorzq̄b
- **200 cm** dla gatunków: brzoza brodawkowata, brzoza omszona, choina, grab zwyczajny, olsza szara, orzech, sosna wejmutka, topola osika, tulipanowiec, wiąz górski, wiąz polny, wiąz szypułkowy, wierzba pięciopęcikowa i rodzajów: choina, orzech, tulipanowiec
- **250 cm** dla gatunków: daglezja, iglicznia, jesion wyniosły, jodła pospolita, kasztanowiec zwyczajny, klon jawor, klon zwyczajny, leszczyna turecka, modrzew, olsza czarna, peretkowiec, sosna czarna, sosna zwyczajna, świerk pospolity i rodzajów: daglezja, iglicznia (inaczej: glediczya), modrzew, peretkowiec
- **300 cm** dla gatunków: buk zwyczajny, dąb bezszypułkowy, dąb szypułkowy, lipa, platan, topola biała, wierzba biała, wierzba krucha i rodzajów: lipa, platan
- **350 cm** dla innych gatunków topoli

LUB

„wyróżnianie się wśród innych drzew tego samego rodzaju lub gatunku w skali kraju, województwa lub gminy ze względu na obwód pnia, wysokość, szerokość korony, wiek, występowanie w skupiskach, w tym w alejach lub szpalerach, pokrój lub inne cechy morfologiczne, a także inne wyjątkowe walory przyrodnicze, naukowe, kulturowe, historyczne lub krajobrazowe”.

(Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody).

Jeśli danego gatunku drzewa nie ma w załączniku, to należy starać się udowodnić, że spełnione jest kryterium dotyczące „wyjątkowości”. To może okazać się trudniejsze do udowodnienia i przekonania przedstawicieli rady gminy, bo jest to kryterium subiektywne.

► RDOŚ uzgadnia uchwałę

Ustanowienie pomnika przyrody następuje w drodze przyjęcia uchwały przez radę gminy, która może ustanowić pomnik przyrody z własnej inicjatywy albo na wniosek. Projekt uchwały podlega uzgodnieniu z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska, czyli RDOŚ.

► Zniesienie ochrony pomnikowej

Rada gminy może, ale tylko po uzgodnieniu z Regionalnym Dyrektorem Ochrony Środowiska, znieść pomnik przyrody w przypadku utraty jego wartości albo w przypadku, gdy koliduje on z realizacją inwestycji celu publicznego lub gdy jego zniesienie jest niezbędne dla zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego. Rada gminy nie ma kompetencji do zlikwidowania pomnika w innych przypadkach niż te sytuacje wyraźnie wymienione w uop.

Fot. J. Józefczuk

*Falenicka sosna – drzewo o dużej wartości przyrodniczej i krajo-
brazowej, ma ciekawy kształt pnia i korony, które tworzą charakte-
rystyczną sylwetkę o unikalnych walorach. Jej wiek określa się na
około 50 lat, ma wysokość 7,5 m i obwód pnia 212 cm.*

UWAGA!

Drzewo może spełniać kryterium dotyczące obwodu i wyróżniać się „wyjątkowością” albo tylko kryterium obwodu albo tylko wyróżniać się „wyjątkowością”.

Fot. P. Lenart

Choć w powszechnej opinii martwe drzewo funkcjonuje raczej jako zbędny element w środowisku, świadomość jego znaczenia rośnie. Martwe drzewo żyje przez wiele dziesięcioleci. Ocenia się, że kłoda obumarłego ogromnego drzewa może być schronieniem i pokarmem dla dziesiątków organizmów. Na zdjęciu martwy dąb szypułkowy z Bielawy, który przewrócił się wiele lat temu i nie utracił ochrony pomnikowej.

Warto wspomnieć, iż śmierć/zamieranie drzewa uznanego za pomnik przyrody nie musi być przesłanką do zniesienia jego ochrony. Na terenach niezabudowanych, jeżeli nie stanowi to zagrożenia dla ludzi lub mienia, drzewa stanowiące pomniki przyrody podlegają ochronie także po śmierci, aż do ich samostnego, całkowitego rozpadu. W związku ze znaczeniem martwych drzew dla różnorodności biologicznej śmierci drzewa nie należy uważać za „utrata wartości przyrodniczej pomnika przyrody”. Podobnie wypróchnienie pni drzew, obłamane konary, występowanie pęknięć i dziupli, próchnica pni, suche konary nie świadczą o utracie wartości przyrodniczej, ale wręcz przeciwnie – sprawiają, że drzewo jest siedliskiem unikatowych gatunków, często tych podlegających ochronie gatunkowej.

Martwy dąb szypułkowy z Dziuplina, który nie utracił ochrony pomnikowej, jest siedliskiem unikatowych gatunków, często tych podlegających ochronie gatunkowej.

► Czy lokalizacja drzewa ma znaczenie?

Zgodnie z ustawą o ochronie przyrody w kompetencji rady gminy leży powoływanie pomników nie tylko na terenach należących do gmin, ale także wszystkich innych – np. będących własnością Skarbu Państwa (choćby pod zarządem Lasów Państwowych lub innych jednostek) czy też osób prywatnych.

► Czy nasze drzewo jest już pomnikiem przyrody?

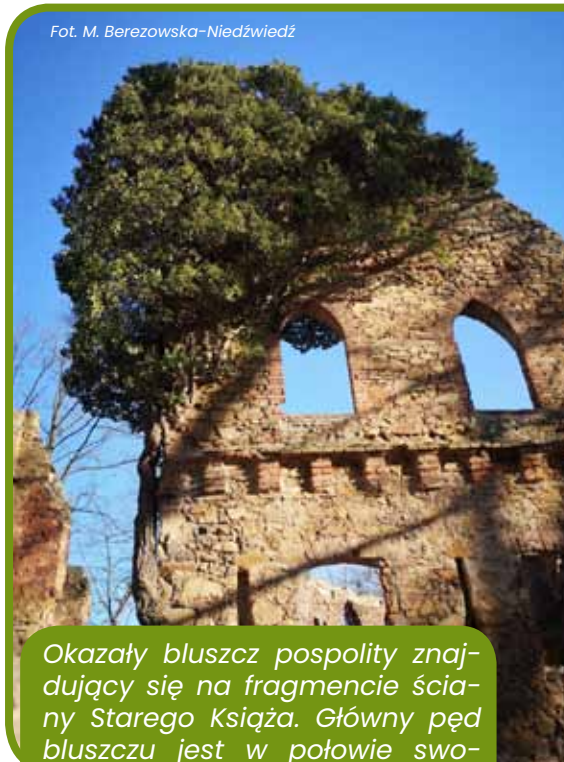
Jeżeli znaleźliśmy wyróżniające się z otoczenia drzewo, powinniśmy w pierwszej kolejności ustalić, czy nie zostało już ono wcześniej objęte ochroną. Brak zielonej tabliczki „POMNIK PRZYRODY” nie wyklucza, że drzewo jest ochroną objęte (na wielu obiektach brakuje oznakowania). Gdzie to sprawdzić? Informacji udzielić działające w każdym z województw Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska, które prowadzą rejestry form ochrony przyrody (niektóre z RDOŚ-ów publikują kompletne dane na swoich stronach internetowych). Podstawowe informacje o powołanych pomnikach przyrody znajdują się też w Centralnym rejestrze form ochrony przyrody (<http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/>), można się również zwrócić do odpowiedniego urzędu gminy.

► Oznaczamy gatunek drzewa

Jeżeli mamy pewność, że znalezione przez nas drzewo nie jest objęte ochroną, przystępujemy do oznaczenia gatunku. Należy przede wszystkim zwrócić uwagę na liście, a także korę i pokrój drzewa.

Fot. P. Lenart

Fot. M. Berezowska-Niedźwiedz

Okazały bluszcz pospolity znajdujący się na fragmencie ściany Starego Książa. Główny pęd bluszczu jest w połowie swojej wysokości nagi i pozbawiony ulistnienia, dopiero w górnej części tworzy gęstą i silnie rozgałęzioną płataninę pędów przypominającą koronę drzewa.

► Pomiar drzewa

Gdy już wiemy, z jakim drzewem mamy do czynienia, rozpoczynamy pomiary. Należy zmierzyć obwód drzewa na wysokości tzw. pierśnicy – czyli 1,3 m od powierzchni gruntu/ziemi. Pomiaru dokonujemy taśmą mierniczą. Spróbujmy też oszacować wysokość drzewa i szerokość korony (porównując np. z okolicznymi budynkami czy inną infrastrukturą). Te dwa ostatnie parametry nie są jednak konieczne. Dokonując oględzin drzewa, warto je szczegółowo opisać, zwracając uwagę na jego stan zdrowotny, pokrój, ewentualne ptasie gniazda itp.

► Przygotowanie wniosku

Przygotowanie wniosku to najtrudniejsza i najbardziej czasochłonna część pracy. Taki dokument może złożyć zarówno osoba fizyczna, jak i szkoła czy organizacja pozarządowa.

Kompletny wniosek powinien zawierać:

1. Pismo przewodnie, w którym jest napisane, kto i o co wnioskuje.
2. Opis obiektu, który chcemy objąć ochroną. Dobrze jest dołączyć dokumentację przyrodniczą i zdjęcia.
3. Lokalizację drzewa – w przypadku terenu miasta należy podać ulicę i numer; w przypadku terenów leśnych nazwę nadleśnictwa, leśnictwa, numer oddziału i pododdziału (dobrą praktyką jest dołączenie szkicu sytuacyjnego lub mapy terenu z zaznaczonym drzewem).
4. Do wniosku dobrze jest dołączyć mapę. Najlepsza będzie mapa satelitarna z granicami działek ewidencyjnych (dostępne w Internecie na stronie: www.geoportal.gov.pl).
5. Uzasadnienie merytoryczne, w którym udowadniamy, że dany obiekt spełnia ustawową definicję wnioskowanej formy ochrony.
6. Opcjonalnie: opinię właściciela, posiadacza lub zarządcy gruntu, na którym rośnie drzewo.

Dobrze jest uzyskać zgodę właściciela gruntu, ponieważ:

- Jeżeli drzewo znajduje się na terenie, który nie jest ogólnie dostępny lub część korony drzewa znajduje się nad prywatną działką, urzędnicy dokonujący oględzin muszą uzyskać dostęp do tego miejsca.
- Trzeba ustalić stan drzewa, np. zobaczyć, czy drzewo nie potrzebuje zabiegów ochronnych, podparcia, usunięcia suchej gałęzi itp.
- Z punktu widzenia właściciela ustanowienie pomnika przyrody wiąże się z pewnymi ograniczeniami na własnym terenie. Najczęściej zakazy dotyczą prowadzenia prac ziemnych lub zmiany stosunków wodnych, czyli mogą np. utrudniać prowadzenie prac budowlanych.
- Trudno wyobrazić sobie skuteczną ochronę drzewa wbrew woli i bez współpracy właściciela terenu. Osobom, na których terenie ustanowiono pomnik, gminy mogą zrekompensować niedogodności, jednak działając bez porozumienia, narażają się często na długotrwałe postępowania sądowe, które mogą zakończyć się korzystną decyzją dla właściciela terenu i tym, że pomnik nie zostanie ustanowiony.

Jeden z najstarszych i niezwykle okazałych dębów szypułkowych „Przewodnik” rosnący przy dworcu PKS i PKP i witający gości odwiedzających Wrocław. Drzewo o niezwykle potężnej i rozłożystej koronie, masywnym pniu oraz malowniczych konarach

Uwaga: Przypadek szczególny – pomnik na działce prywatnej

Obawy rady gminy, w przypadku ustanawiania pomnika przyrody na gruncie prywatnym, może budzić art. 130 i 131 ustawy Prawo ochrony środowiska, zgodnie z którym poddanie ochronie obszarów lub obiektów na podstawie przepisów ustawy o ochronie przyrody może być uznane za „ograniczenie sposobu korzystania z nieruchomości”. Jeżeli właściciel lub użytkownik wieczysty gruntu takim ograniczeniem będzie się czuł poszkodowany, może wówczas w ciągu 2 lat złożyć do gminy wniosek o wykupienie od niego takiej nieruchomości – do wykupu stosuje się wówczas przepisy ustawy o gospodarce nieruchomościami. Alternatywnie, właściciel lub posiadacz gruntu może również w ciągu 2 lat złożyć wniosek do starosty o ustalenie „odszkodowania za poniesioną szkodę”. Na podstawie art. 131 PoS starosta ustala wówczas w drodze decyzji wysokość jednorazowego odszkodowania dla właściciela, które wypłaca gmina. Odszkodowanie obejmuje „wartość poniesionej szkody” oraz spadek wartości nieruchomości, nie obejmuje natomiast przyszłych i potencjalnych korzyści. Decyzja o odszkodowaniu jest niezaskarżalna w trybie administracyjnym, natomiast każda ze stron może ją zaskarżyć do sądu powszechnego. Jednak w przypadku pomników przyrody raczej nie może być mowy o „poniesionej szkodzie”, przepis ten nie ma więc żadnego praktycznego zastosowania. Co do zasady sądy orzekają, że „ograniczenie prawa własności ze względu na potrzeby ochrony przyrody jest zgodne z prawem”, tzn. można utworzyć pomnik przyrody także wbrew woli jego właściciela terenu.

Cenne drzewo, które rośnie na terenie prywatnym również możemy zgłosić do objęcia ochroną. Na zdjęciu buki z Sianożęt, które dzięki zaangażowaniu właścicielki i mimo niesprzyjających okoliczności, stały się pomnikami przyrody.

► Projekt aktu prawnego tworzącego pomnik przyrody

Po dostarczeniu wniosku do urzędu gminy trzeba uzbroić się w cierpliwość. W praktyce od momentu złożenia dokumentów aż do powołania pomnika przyrody mija zazwyczaj dużo czasu. Nie można pozwolić, aby prace stanęły w martwym punkcie. Warto więc co pewien czas sprawdzać w urzędzie postępy prac.

► Najważniejsze akty prawne i stosowane skróty:

- uop – ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 55 z późn. zm.)
- Rozporządzenie w sprawie pomników – rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 grudnia 2017 r. w sprawie kryteriów uznawania tworów przyrody żywej i nieożywionej za pomniki przyrody (Dz.U. z 2017 r., poz. 2300)
- POŚ – ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1219 z późn. zm.)

► Bibliografia:

- <http://drzewa.org.pl/> – Baza wiedzy o ochronie drzew oraz wzory wniosków
<https://isap.sejm.gov.pl/> – Internetowy System Aktów Prawnych
Tysko-Chmielowiec P. 2012 (red.), Aleje – skarbnice przyrody. Praktyczny podręcznik ochrony alej i ich mieszkańców. Fundacja EkoRozwoju, Wrocław.
Pawlaczyk P., Jeramczek A. 2008, Poradnik lokalnej ochrony przyrody. Wydawnictwo Klubu Przyrodników, Świebodzin.
Szmigiel-Franz A., Witkoś-Gnach K. (red.) 2014, Poradnik Przyjaciół Drzew, Fundacja EkoRozwoju, Wrocław.
Lubaczewska S, Romanow-Pękal E. (red.) 2020, Poradnik Przyjaciół Drzew, wydanie III zmienione koedycja, Fundacja EkoRozwoju, Wrocław, Stowarzyszenie Ekolnicjatywa, Kwidzyn.
Pietrzak-Zawadka J. 2020, Drzewa – pomniki przyrody jako element produktu turystyki kulturowej, Warsztaty z Geografii Turyzmu, t. 10, 2020, Łódź.

UWAGA!

Argumentem, który powinien przekonać gminę do ustanawiania pomników przyrody, jest często fakt, że stanowią one lokalną atrakcję turystyczną. Nasycenie krajobrazu takimi obiektami przekłada się na postrzeganie gminy jako atrakcyjnej krajoznawczo i cennej przyrodniczo.

Kartę opracowano w ramach projektu Fundacji EkoRozwoju „Przyjaciele Drzew – rozwój inicjatyw obywatelskich w kraju” sfinansowanego przez Narodowy Instytut Wolności – Centrum Społeczeństwa Obywatelskiego ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030*.